

Петар Рајчевић⁶

Универзитет у Приштини – Косовској Митровици

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу

УЧЕЊЕ И ДИДАКТИЧКИ ЗНАЧАЈ УЧЕЊА УЧЕЊА

Сажетак: Кроз дуги период постојања човек је свој развојни ток заснивао на сталној радозналости и испитивањима. Упознавањем своје околине мењао је и самог себе. Све што је на том путу постигнуто утемељено је на учењу. Систематским учењем, васпитањем и образовањем у школском начину рада човек се издвојио и по томе се трајно разликује од осталих живих бића на Земљи. Осим поучавања ученика кроз одређене садржаје настава има задатак да их оспособи и за самообразовање јер ће морати да живе у свету нових околности које доносе све брже промене присутне свуда око нас и којих раније није било. Самоучење је постало подједнако важно као и (школско) учење. Зато се осим учења, потребе оспособљавања ученика за брзо читање, критичко мишљење, логичко закључивање и слично, већ дужи низ година говори и пише о дидактичком значају учења учења. Тој теми посвећује се пажња на научним скуповима, школским и другим предавањима, поглављима у уџбеницима и другим књигама из подручја психологије, педагогије (дидактике) и монографијама под тим насловом. Изоштравањем и складним развојем свих чула и бројних способности човек стиче прилику да учи не само из књига, него и из многих других савремених извора, као и из природе – вечно отворене „књиге“.

Кључне речи: ученик, учење, учење учења, дидактика, настава, самообразовање, самоучење.

УВОД

„Ако учења не буде,
шта је корист царству?
(Вукићевић, 2006: 40).

Од свог постанка човек је принуђен да учи. Учећи он опстаје, развија се и мења себе и околину. Није постојао временски период у историјском развоју људске врсте за који би се могло рећи да учење није било значајно. Захваљујући учењу и реализацији резултата

⁶ mrpetarrajcevic@gmail.com

тога сталног процеса изграђено је све оно највредније што човека издваја од осталих живих врста и чини га човеком. Без обзира на то Драјден и Вос, али и други, упозоравају на потребу револуције у учењу. У супротном, тј. ако се не нађу одговори на нове потребе за укључивањем у учење, може се догодити да елита од 20 одсто људи располаже са 60 одсто прихода сваке нације, док ће најсиромашнија петина људи располагати само са два одсто тог прихода. У томе виде „проверени рецепт“ за сиромаштво, школски неуспех, криминал, дрогу, очај, насиље и социјалне немире. Дакле, ради се о веома озбиљним процесима посматраним кроз призму прагматизма а у новије време и кроз глобализацију. Присутне су тенденције да „тзв. болоњски процеси недвосмислено иду у смеру поробљавања човека, петрификације његове духовне димензије и свођење младих људи на пуке извршиоце сингуларних процеса који у крајњој линији доносе профит глобалним мултинационалним компанијама и који је замагљен интересима њихових ситних послушника у земљама 'у транзицији'" (Узелац, 2016: 69-70). Осим што је у вези с опстанком, начином живота, учење се доводи у најтешњу везу са слободом.

ДЕФИНИСАЊЕ ОСНОВНИХ ПОЈМОВА

Из претходног дефинисања основних појмова: ученик, учење, учење учења, дидактика, настава, самообразовање, самоучење, биће могуће схватити суштину проблематике о којој се расправља у тексту који следи под насловом Учење и дидактички значај учења учења.

Ученик (ђак) је личност која у васпитно-образовном процесу, уз помоћ учитеља (наставника), наставних садржаја, наставних објеката и дидактичких медија стиче знања, вештине и навике, „развија способности и друге психофизичке снаге, и формира научни поглед на свет“ (Банђур, У: Лексикон образовних термина, 2014: 841). Ученик није само онај кога уче (објект), већ је, истовремено, онај који учи (субјект). Са поласком у основну школу дете стиче статус ученика. Овај назив уобичајен је за онога који учи, образује се у основној или средњој школи. Знање је систем или логички преглед чињеница и генерализација које је онај који учи усвојио, трајно задржао у својој свести и у стању је да их примени у пракси. Има мишљења да „ученици стичу знања која нису увек повезана с њиховим свакодневним потребама и нису трајна. Зато се

и даље трага за наставом у којој ће ученици стицати темељна знања која ће за њих имати вредност и изван учионице“ (Миловановић, 2017: 18).

Учење је прогресивно мењање јединке али се одређује и као психички процес који доводи до релативно трајних промена на плану знања, доживљавања или понашања особе а последица је њене интеракције с околином, односно њеног искуства и активности. „Оно је у основи стицања разноврсних знања и вештина, али и навика, мотива, ставова, вредности, емоционалних реакција, карактерних и других црта личности па и у основи неких психичких тешкоћа као што су фобије и друге неуротичне реакције. ...У психологији се разликује више врста у., као основни облици у. препознати су: сензитизација, хабитуација, класично условљавање, инструментално (оперантно) условљавање, опсервационо у. (у. по моделу), у. увиђањем (интелигентно у.). Кад је критеријум разликовања природа садржаја који се учи, то су: перцептивно, вербално и моторно у.“ (Требјешанин Б, 2014: 843). Зашто је уопште важно учење? Ево једног од могућих одговора. „Како би сви делили добробити раздобља потенцијалног богатства, као противтежа информационој револуцији, потребна нам је паралелна револуција у доживотном учењу“ (Драјден и Вос, 2004: 19). Од учења, односно неучења, зависи будући начин живота великог броја људи на планети.

Социјално учење је општи термин којим се означава процес усвајања нових и мењања раније усвојених облика понашања људи под утицајем збивања у друштвеном окружењу. Социјално учење је могуће класификовати у три основне врсте: учење условљавањем, учење по моделу и учење увиђањем.

Учење по моделу је општи назив за различите облике социјалног учења. Заједничка им је особина што се заснивају на посматрању понашања других особа (родитеља, наставника, вршњака и других) који постају узор или модели на које се јединка угледа. Основни облици учења по моделу су: имитација, идентификација и учење улога.

Активно учење (учење путем открића) је свесна мисаона активност чији смисао је усвајање нових знања, вештина и вредности. Сваки облик учења подразумева одређени степен активности. „Психолошки посматрано, активним можемо назвати свако учење које у ученику ангажује сложене процесе мишљења, попут повезивања различитих знања и искустава, логичког резонувања и закључивања, али и креативност, личну иницијативу

и самосталност у раду“ (Томић М, У: Лексикон образовних термина, 2014: 24). Даље се истиче да школско учење (наставу и ваннаставне активности) треба тако организовати да у што већој мери мотивише примену виших психичких функција код ученика с циљем да они смислено усвоје наставне садржаје који ће им омогућити трансфер учења. Пожељно је да ученици имају прилику да постављају многобројна питања која су у вези са њиховим интересовањима и наставним садржајима који се изучавају.

Учење учења упућује нас на потребу оспособљавања ученика за самообразовање, за успешно самостално учење. Тако формиране компетенције потребне су, пре свега, за перид живота кад ученици неће бити укључени у процес формалног образовања. „То се у настави може реализовати и путем специјалног, на посебним часовима реализованог, обучавања техникама самообразовања, али најефикаснији и најпоузданији облик оспособљавања ученика за успешно самостално учење јесте њихово што потпуније и што свестраније интелектуално активирање и осамостаљивање на редовним часовима, посебно на часовима посвећеним обради новог наставног градива“ (Баковљев, 1999: 113). С тим у вези је и већ дуже времена позната изрека да ученик мора постати у правом смислу субјект у васпитно-образовном процесу. „Најбоље учење је оно које се може применити у различитим ситуацијама, што се означава као трансфер – специфична примена стратегија учења пренетих из једне ситуације у другу“ (Мирков, 1999: 11). Стратегије мишљења садрже у себи веће могућности трансфера од вештина, које су већином специфичне за одређене наставне предмете.

Дидактика се најчешће схвата и објашњава као наука о општим законитостима наставе. Мисли се на сваку наставу, наставу уопште. Међутим, Богнар и Матијевић, имајући на уму и бројне ваннаставне активности, као прецизнији израз од наставе предлажу синтагму васпитно-образовни процес.

Самообразовање је самостално стицање знања, умења и навика. То је образовање без наставниковог, или чијег другог, поучавања. Оно представља самосталан рад на свом развоју и напредовању, усавршавању. Иако се обавља самостално, оно подразумева коришћење разноврсних извора знања, средстава, ослањање на стручна лица која могу да пруже помоћ, посећивање адекватних институција и организација.

Самоучење је самостално учење индивидуе без ичије помоћи, без систематског школовања или поучавања од стручних лица. Појединци који стекну извесна знања на овај начин називају се

самоуци. Самоук је „човек који је стекао одређена основна знања или вештине самостално, независно од уобичајеног система класификације тих знања и вештина и од научно или кроз дуготрајну праксу провереног најрационалнијег пута учења“ (Мрмак, 1989: 322). Самоучења је било у свим временима а потребно је и данас кад се знања брже него икад умножавају и постају доступна свима. Оно прераста из учења.

О УЧЕЊУ

Без учења изгубио би се континуитет међу генерацијама. „Учењем човек долази до свих тековина до којих је људски род дошао у прошлости“ (Стевановић, 1988: 168). Та сазнања старија генерација преноси на млађе који настављају, како се то раније говорило, са рамена својих претходника. „Учење се базира на запамћивању градива које се учи“ (Стојаковић, 1990: 12). Без запамћивања садржаја оно не би имало смисла.

Постоји сагласност више аутора (дидактичара) да је

- учење „процес мењања личности човека,
- мењање личности је условљено његовом делатношћу,
- мењање је релативно трајно и представља прогресивно кретање и
- учење није исто што и старење, сазревање или растење, јер је оно претежно условљено делатношћу самог човека, док је старење, сазревање и растење последица развоја организма“ (Арсић, 2014: 94-95). Учење се најорганизованије спроводи путем наставе.

Шта је сврха учења? „Сврха учења је – отрести се грубости“ (Радојчић, 2016: 579).

Свест о класно-социјалној селективности школе и о похађању школе као могућности да се „побјегне од производног и физичког рада веома је стара, ако се суди по запису Подучавање Хетија, Дуанфова сина, за које се претпоставља да је можда настало у старом Египту још у доба једанаесте династије. Отац води сина у школу и тумачи му предност каријере писара, државног службеника: 'Још никад нисам видио ковача који би постао амбасадор, али сам зато видио коваче пред отвором њихових пећи. Прсти су им као у крокодила, а смрде више од риблих јаја... Зидар ради са свакојаким тврдим каменом. Кад доврши своју работу, руке су му истрошене и он спава сав скврчен све до зоре. Руке и кичма

сломљени су му од рада... Бријач брије од зоре до мрака и сједне само кад мора јести. Он непрестано јури од куће до куће тражећи посла. Он истроши руке да би напунио желудац, попут пчела што једу властити мед... Ратар има увијек на себи исту одјећу. Глас му је промукао као у вране. Прсти му непрестано нешто раде, а руке су му осушене од вјетра. Одмара се ако за то уопће нађе времена – у блату. Ако је здрав дијели своје добро здравље са стоком; ако оболи, кревет му је гола земља на којој лежи и његова стока. Увече не стигне право кући, а већ мора све наново започети. Стога: Посвети своје срце учењу, јер уистину нема ништа што би се с тим могло упоредити. Оно што једног јединог дана научиш у школи, остаје ти заувјек” (Woolley, У: Рајчевић, 2012: 204-205). Без обзира на минуле векове сведоци смо да и данас влада слично размишљање, узимајући у обзир дефиниције ученика за поједина занимања. Познато је да привреди недостаје заваривача, тесара, армирача, бравара, квалификованих зидара и сличних занимања. Других, напротив, има превише (економисти, правници итд.). У томе се види један од разлога за најављене реформе у образовању. Од учења се очекују резултати који ће бити видљивији и у привредном, економском развоју државе у 21. веку где нове технологије пружају нове могућности и траже нове људе који ће их на адекватан начин примењивати или злоупотребљавати.

Као што се разликују по многим другим карактеристикама поједини ученици разликују се међусобно и по способности за учење. То условљава да се међусобно разликују и по школском успеху. „Неки брзо схватају што им учитељ предаје и у школи добро напредују, те постижу бољи успех, док други теже схватају, и зато им је потребна помоћ при учењу. То се може објаснити тиме што деца имају, као и одрасли, различите, тј. веће или мање способности за учење. У том погледу нису ни два ученика међусобно слична. Осим способности, на школски успех ученика утичу и други фактори, као што су мотивација за учење, вежбање, здравље, животне прилике у породици, особине личности ученика и друго“ (Зорман, 1965: 3). О свему томе учитељи морају да воде рачуна у току наставе и да буду спремни у свако доба да притекну у помоћ. Најбољи начин је да се ученици мотивишу како би учили са вољом. „Мотивација се користи за подстицање на учење. Улога мотивације у учењу је да се успостави веза између претходног искуства и материјала који се учи... И за мотивацију ваља наћи меру“ (Јовановић-Илић, 1977: 24). Превелика мотивација, између осталог, подстиче анксиозност (забринутост, напетост) и страх а то

умањује ефекат учења. Дужност је учитеља да створи угодну атмосферу у којој ће се одвијати учење у школи.

У врсте подстицаја убрајају се: „материјални подстицаји, подстицаји у виду симбола, социјални и вербални подстицаји и подстицаји у виду активности“ (Лалић-Вучетић, 2007: 37). *Материјални* могу бити неки опипљиви или конкретни предмети као што су храна, играчке или новац. *Симболички подстицаји* могу бити, на пример: значке, жетони, звездице. Дају се након дететовог извођења жељеног понашања. Кад ученик сакупи довољан број симбола може да их размени за нешто друго што воли. *Социјални и вербални подстицаји* подразумевају примање неке врсте пажње или похвале од одраслих или вршњака у зависности од појаве жељеног понашања. *Подстицање у виду активности* значи дозвољавање ученицима да упражњавају жељене активности. То може да буде на пример: играње испред врата или у специјалној играоници, одлазак у зоолошки врт, различите игре...

Појава одласка великог броја младих људи у иностранство такође је једна од присутних појава. Проблем је још већи кад се зна да је међу њима велики постотак образованих и високо-образованих у које су уложена значајна средства док су завршили одређене факултете. Највећи број њих нема намеру да се врати у своју земљу у којој су рођени. Јасно је да ће они и тамо учити и стицати нова знања. Искуство говори да у новим срединама они ипак губе значајнији контакт са матичном земљом и у великом броју случајева, на дужи рок, долази до асимилације.

У 14. веку Issac Ben Moses формулисао је скуп правила која се односе на учење.

„1. Појединац треба да учи уважавајући наставника и у заједници са својим друговима ученицима

2. Учити треба из књига писаних од стране истакнутих научника, посебно оних књига које се одликују јасноћом и краткоћом

3. Треба се концентрисати на учење и то обнављати својим коментарима

4. Потребно је правити белешке о свом учењу

5. Одједном треба проучавати само једну књигу, а не скакати од једне до друге књиге

6. Учити треба из лепих књига и рукописа на месту за учење које је привлачно и пријатно

7. Учити треба разговетно са вербалним изражавањем тако да појединац може да чује свој глас

8. Учити треба са мелодијом, јер то потврђује жењу и задовољство које се стиче од учења

9. Учити треба са миром, промишљањем о ономе што се учи, јер нема добитака од брзог учења

10. Треба одредити дефинитивно време за учење, време када се неће размишљати о пословима или нечем другом, већ само о учењу, тако да оно о чему се учи допре до мишљења и срца појединца..." (Савићевић, 2000: 83). Зна се да је у јеврејском културном кругу учење било не само цењена, већ и обавезна активност која је имала важну улогу у очувању народносне свести без обзира на то где се живи.

Значај прављења бележака у току учења није био непознат ни старим Кинезима. „Тачно каже стара кинеска пословица да је и најбљеће мастило на хартији много поузданије од најбољег памћења“ (Шамић, 1977: 59): О томе је писала и Љубица Бакић-Томић (1991).

„... људи који раде и не праве биљешке нису баш особе чији рад блиста. А један амерички професор сматра да студенти који не праве биљешке или се жале када то морају чинити нису најинтелигентнији студенти.

...Да су претходне генерације људи држале у „памети“ сва своја искуства и спознаје, мало тога би нам оставили у наслеђе, те данас овако брз напредак човјечанства не био могућ“ (Бакић-Томић, 1991: 309-310). Мања је грешка да се запише и нешто неважно него да се не запише на време оно што је битно. Добро је да то ученици још у току свог периода раног васпитно-образовног процеса схвате и придржавају се тога правила у пракси. Осим „класичног“ писања у обзир долазе и данашње савремене технологије и њихове готово невероватне могућности. „На учење се гледа као на чин који оспособљава да се у хаос утисака унесе ред и издвоје појединачне и смисаоне целине“ (Марјановић, 1971: 466). За то је, уз помоћ мисаоних операција-решавање проблема, потребно оспособљавање још у основној школи.

Пожељно је да ученици стекну навику прављења бележака о ономе што се ради на наставном часу јер прављење бележака представља један вид активног учења а оно спречава заборављање и утиче на мање трошење времена за учење код куће. Добро је да се бележи све што је вредно да се сачува од заборављања.

Главни циљ образовања увек је исти – учење ради стицања знања или „припрема детета да касније успешно испуњава своје

друштвене функције. ...Немогућност креативног решавања проблема на индивидуалном нивоу значи немогућност опстанка, како појединаца, тако и друштва“ (Роедерс, 2003: 17). За развој креативности потребан је виши степен слободе, па и слободе да се погрешно, као и одговорности за преузети задатак. Такав приступ ствара се дуготрајно за време формалног облика школовања али и касније.

Поставку да је основна сврха школовања припрема ученика да буду успешни у будућности налазимо и код Андерсона. Кад је упитао једну учитељицу шта је сврха другог разреда, добио је следећи одговор: „Како ја то видим, сврха другог разреда јесте да узмем децу такву каква су сазнајно, емоционално и социјално и померим их што даље могу у времену које ми стоји на располагању“ (Андерсон, 2013: 18). Андерсон одговара: „То је можда било тачно у једном тренутку“, одговорио сам, 'али више није. Сврха другог разреда је да припреми ученике за трећи разред. Ако нису спремни за трећи разред, постоји обиље доказа да ће, како време протиче и што су дуже у школи, они све више и више заостајати за својим вршњацима из одељења“ (Исто). Свој одговор и одговор учитељице назвао је потпуно различитим погледима на сврху образовања. „Њен одговор представља оно што бисмо могли назвати оријентацијом од прошлости – ка садашњости, а мој одговор оријентацију од садашњости – ка будућности“ (Исто). Андерсон говори и о смисленом учењу. То није ништа друго до учење са разумевањем. Наводи један конкретан пример о коме је писао Џон Дјуи. Овај филозоф једном приликом посматрао је час геологије код ученика старијих разреда основне школе. На крају часа поставио је питање ученицима шта би пронашли кад би копали веома дубоку рупу у земљи? Нико од ученика није знао да му одговори на постављено питање. „Не добивши никакав одговор, поновио је питање, али без резултата. На крају је наставница прекинула непријатну тишину: 'Професоре Дјуи', рекла је 'постављате погрешно питање.' Окрећући се према разреду, упитала је: 'Шта се налази у средишту земље?' Одељење је одговорило углас: 'Ужарена магма'“ (Андерсон, 2013: 19). Прича представља добар пример да се истакне разлика између памћења (механичког учења или учења напамет) и разумевања (смисленог учења). Вредност смисленог учења је у томе што оно олакшава трансфер у учењу. Исто тако, било би погрешно конструисати закључак или став да памћење није важно. Оно је важно, без њега се не може замислити процес образовања,

О УЧЕЊУ УЧЕЊА

Владимир Пољак, и не само он, препоручивао је што више активности у процесу учења. Он говори о методу читања и рада на тексту. „Читање + мишљење + изражавање + проматрање + практични рад (Ч + МА + АИ + СА + ПА). Овдје је још додана практична активност, тј. активан однос ученика према конкретној материји. То је највиши ступањ рада на тексту, и то због тога што су у том раду синтетизирана *сва подручја активности* – мисаона, изражајна, сензорна, практична“ (Пољак, 1985: 96). Из тога се види да учења нема без властитих напора у процесу зарађивања знања. Овде се можемо подсетити једног савета упућеног ученику школског узраста. „Сети се само када си био мали, малецки, и када си кренуо у први разред. Тада се учитељица 'убијала' од напора да твоје другаре, другарице и тебе научи да пишете слова. Али, знаш и сам, никако не би научио да си само посматрао како учитељица пише слова, да и ти једног дана ниси почео да вежбаш да их сам напишеш.

Значи, нема никаквих вила из бајки које ће учити уместо тебе...“ (Петакон – Вуцеља, 2004: 6). Ученици то, у почетку, не морају ни да схвате. Важно је да учитељ (наставник) тако организује учење да се они, кад је то могуће, доведу у ситуацију да буду истински активни у васпитно-образовном процесу, да уче, по могућности, откривањем. Осим „преношења“ информација он мора да има стално на уму како да им приближи, олакша, осмисли учење нових наставних садржаја. Ту увек може да се ослони на мнемотехнику (мнемонику). „Причају да је вјештину памћења (мнемотехнику) први пронашао Симонид“ (Квинтилијан, 1967: 44). Примери за ову вештину које им покаже учитељ представљају основу за самостално осмишљавање других наставних садржаја и олакшавање учења. Колс и сарадници то називају триковима за памћење. „Мнемотехника је вештина и техника убрзавања и олакшавања памћења. Једноставни мнемотехнички поступци корисни су за памћење података“ (Колс и сар., 2004: 64). Осим тога, у новије време, ту су и мапе ума, схватања Пијажеа, Виготскога и слично. Брунер се „снажно залагао за учење открићем у својевременом реформном захвату у САД. Но, грешка би била рећи да је он иницирао приступ учењу открићем. Он се само залагао за њега, давао му теоретске основе и расејавао га у САД.

Сократов метод укључује разговоре наставника и ученика. Ток разговора је индуктиван и везан за психоаналитички приступ. Уз све друго, тај метод је веома сличан методу открића“ (Кркљуш, 1977: 7). У предговору истог извора налазимо да су се Русо, М. Монтесори, Џон Дјуи и други залагали за то да се ученицима у школском учењу омогући откривање. Уз ова имена спомињу се још и Брунер, Р. Гање, Оусубел, Скинер...

Одавно је позната тежња о мењању нагласка са поучавања на учење. „Конструктивистички кредо гласи – то како ученици уче важније је од тога како учитељ поучава“ (Гојков, 2004: 183). Улога учитеља, тиме, не постаје мање значајна, она се само мења. Од учитеља се очекује да, између осталог, буде добар организатор и мотиватор процеса учења. Наравно, ту се подразумева и могућност употребе разноврснијих наставних средстава доступних сваком ученику у процесу самоучења. Оно не искључује могућност примене предности познатих облика рада у настави.

Потребна је обазривост и висок степен критичности према олаком одбацавању традиционалних поступака и увођењу нових, још непроверених. „Сматра се да су традиционалне методе поучавања и преношења информација супериорне у slabим претпоставкама за учење (слаба предзнања, ниже интелектуалне способности, анксиозност...). Насупрот њима, отворени простори за учење, са високим захтевима за способности учесника у учењу за конструкцијом знања сматрају се ефикаснијима у повољнијим условима за учење“ (Гојков, 2004: 182). То не мора да се односи на различите географске средине једне земље, поједине школе, него и на разноврсност могућности у оквиру исте установе. Школа за нешто може да има повољније, а за нешто друго, мање повољне услове за наставни рад (село – град, планински крај – равничарски крај, итд.). Треба их само знати препознати и радити на начин за који се очекује да ће бити успешнији.

Педагози, психолози и многи други одувек су били заинтересовани за истраживање учења као и за унапређивање учења учења. Једно од таквих решења представљало је програмирано учење. У том низу познати су предлози Пресија, Скинера, Краудера и других. „Вршећи анализу постојећих наставних метода, Скинер је пошао од искуства добивених на машини за учење професора Пресија (S. L. Pressy), његовог претходника (Ђорђевић, 1986: 73). Суштина теорије до које је дошао Скинер је у томе да сваки корак у учењу треба да буде што

мањи. Тако се број понављања претходног знања може повећати до максимума, а могући извор грешака своди се на минимум.

Скинер је утврдио недостатке наставе и учења у школама и засновао је систем програмиране наставе. Тај се систем састоји у следећем: 1. сваки ученик се упознаје са садржајем (релативно кратким презентацијама о суштини или делу наставних садржаја), 2. предвиђено је да сваки ученик коректно одговори на постављена питања или да реши одговарајући проблем, 3. кад то учини упоређује своје решење постављеног задатка са повратном информацијом коју може, тек тада, да прочита. У програмираном уџбенику повратна информација се обично налази на следећој (наредној) страни. Код машина за учење предвиђено је да се притисне одговарајуће дугме. На овом принципу заснована је суштина програма. Ученик се води од незнања, тј. почетног нивоа, до потпуног знања, односно, разумевања наставне материје. Истовремено се оспособљава за решавање проблема на крају програма. Познато је линеарно, разгранато и комбиновано програмирање.

Важно је да се изврши добра структура програма, разлагање наставних тема на низ подтема (ужих питања). „Програм се најчешће састоји од одређеног броја информација, примера и питања на која треба одговорити. Питања се рашчлањују постепено и логично; она су формулисана једноставно и разумљиво, а дају се у малим 'поступним корацима' – јединицама за учење. Сваки 'корак' наставне материје условљен је претходним, на њега се логички надовезује, а сви скупа функционално повезују проблем и тако уобличавају наставу и логичку целину“ (Ђорђевић, 1986: 73). За успех програмираног учења, дакле, значајан је како избор одређеног садржаја, тако и одговарајући редослед излагања. Потребно је водити рачуна да и садржаји и примери који се уносе у програм буду једноставни и занимљиви, да одговарају предзнању ученика и буду у складу са њиховим искуством.

Посебан вид програмиране наставе и учења представља могућност примене програма у сликама. Данас су те могућности далеко савршеније узимајући у обзир све већу примену информационе технологије, доступне од најранијих узраста и на свим местима планете.

Када говори о потреби учења учења Баковљев, пре свега, мисли на учење читањем. „Нажалост, ни за многе средњошколце, студенте, па и факултетски образоване интелектуалце не може се рећи да су добро научили да уче читањем“ (Баковљев, 2001: 5). То

значи да они при том учењу троше много више времена него што је потребно а резултати до којих долазе су слаби. Сматра да је за такво стање одговорна школа. „Наставници би требало да поучавају ученике како да уче читањем, али мало који од њих то чини – свакако и зато што нису ни оспособљавани за такву дидактичку активност, а доста је и оних који ни сами нису довољно упућени у технику учења читањем“ (Баковљев, 2001: 5). Разлог за то аутор налази у непостојању добро смишљеног плана.

Када се одреди када и шта ће се учити, онда је нужно да се појединачно тога плана и доследно придржава. Важно је да се води рачуна о равномерности оптерећења како се не би смењивали периди ленчарења и исцрпљивања. Увек је добро да се рад започне оним што је теже јер је човек тафа одморнији.

Свим ученицима и студентима који присуствују предавањима својих професора „препоручује се да непосредно иза саслушаног професорског предавања (истог дана или најкасније сутрадан) обраде одговарајући део одређеног уџбеника, приручника или другог штива, јер се тада то може обавити за најкраће време и најуспешније (јер су утисци с предавања сасвим свежи и није било могућности да се много шта од саслушаног заборави)“ (Баковљев, 201: 10). Познато је да се процес заборављања наступа одмах након учења и да је најбржи управо на почетном стадијуму учења а касније је спорије. Зато је и већи број понављања потребнији на почетку учења.

За успешно учење читањем од веома великог значаја је моћ концентрације. Да би до концентрисаности на оно о чему се учи дошло, потребни су одговарајући услови. Добро је створити навику учења на истом месту. Мисли се на учење у увек истој просторији, за истим столом. С тим у вези је и навикавање на учење у исто време. Све што скреће пажњу од учења ваља удаљити са стола. Неко воли да учи уз музику, док другима она отежава пажњу. Допушта се могућност избора према индивидуалним склоностима.

Учење ваља „започети чим се седне за радни сто, без оклевања и ишчекивања инспирације“ (Баковљев, 2001: 11). За инспирацију се треба изборити – улагањем више напора. То је потребно пре свега у почетној фази учења. Фурлан (1969) с тим у вези, подсећа на стихове Владимира Назора: „Ђаче учи крај прозора сједи; сунце златно у дјечака гледи; смијешу му се, мило му бесједи: 'Сад је доба да се игра, скаче. Ходи к мени, мило моје ђаче!' Ђаче кличе: 'Мени хитња није; чекај, сунце, да научим прије!'...“ Када после извесног времена посвећеног учењу дође до замора и значајног пада

концентрације потребан је прекид рада – пауза. До њих је пожељно да дође након 40 до 60 минута рада. Свако сам процењује које је то време кад су му паузе потребне. Није добро да паузе дуго трају јер је иза дугачких пауза неопходно поновно радно загревање. Зато није пожељно да оне буду дуже од десет минута. У току тог времена не треба се бавити ничим што би могло да отежа враћање појединца на учење.

За одржавање концентрације од изузетног значаја је и правилно држање тела при седењу. Превелика опуштеност мишића, познато је, изазива поспаност. Зато се препоручује блага, не претерана, напрегнутост тела.

И о адекватној температури у просторији у којој се учи мора се водити рачуна. Најповољнија температура за учење је од 18 до 22°C. Крајности у смислу прегрејаности и хладноће нису пожељне. Поготово превисока температура.

Исто тако, није пожељна глад али ни претерана ситост у току процеса учења. Следећи фактор је неиспаваност. „Они који уочи испита уче и онда када би требало да спавају вероватно не знају да тиме себи штете и физички и ментално: лишавају се неопходног сна, а учење претварају у мучење“ (Баковљев, 2001: 16). Из наведених примера фактора више или мање успешног учења видимо колико је потребно о томе да се учи у школи и да се то не само схвати него и примењује. Ако учимо о мање битним стварима, појавама и процесима, јасно је да се и овако сложеној активности као што је учење учења мора посветити адекватна пажња.

ЗАКЉУЧАК

Постоји опасност да се схвати како је учење толико присутна и индивидуална ствар да се о њој све зна и да није потребно никакво поучавање у том смислу. Био би то погрешан став. Сазнања до којих се дошло и долази истраживањима бројних наука указују на потребу учења ученика (свих оних који уче) како треба да уче да би оно било лакше, успешно и, што је још важније, пријатно.

У чланку се након кратког дефинисања основних појмова који проистичу из постављеног наслова рада, посебно расправља о учењу (његовом значају) и учењу учења (како да се успешно учи – као општим сазнањима, што је посебна дидактичка вредност). Сазнања која нуди досадашња педагошка, дидактичка, психолошка

и друга литература и адекватни извори, допуштају и изванредан степен слободе и индивидуалног приступа сваког појединца. Зато је о овом проблему, осим познавања научних резултата и дидактичких упутстава, пожељно и ангажовање логичког, критичког и сваког другог мишљења, јер је проблем широк и не назире му се крај. Нове историјске околности траже увек нове одговоре који се односе на потребу учења и могућности како да то буде на најефикаснији и пријатан начин. Савремене наставне технологије доносе нове могућности учења у различитим ситуацијама и на разноврсним местима. Да би опстао човек мора да учи.

ЛИТЕРАТУРА

- Anderson, Lorin W. (2013): *Nastava koja izaziva promene: perspektive i opšti pregled*. Beograd: Centar za demokratiju i pomirenje u jugoistočnoj Evropi.
- Арсич, Звездан (2014): *Стицање и вредности примене знања у настави*. Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Ваквиљев, Милан (1999): *Речник дидактике*. Beograd: Учитељски факултет Beograd.
- Ваквиљев, Милан (2001): *Учење и учења: вештина учења читањем*. Beograd: Plato.
- Вакчић-Томић Лјубица (1991): *Билежење – надписмовна писменост*. Beograd: Научна књига.
- Банђур, Вељко (2014): *Ученик у наставном процесу*. У: Лексикон образовних термина. Beograd: Учитељски факултет Beograd.
- Вогнар Ладислав, Матијевић Милан (2002): *Дидактика*. Zagreb: Школска књига.
- Вукићевић, Миленко (2006): *Школе у држави Немањића*. Beograd: Свет књиге.
- Гојков, Грозданка (2004): *Прилози постмодерној дидактици*. Vršac: Виша школа за образовање васпитача – Vršac.
- Dryden Gordon i Vos Jeannette (2004): *Revolucija u učenju. Kako promeniti način na koji svet uči*. Beograd: EDUCA.
- Ђорђевић, Јован (1986): *Иновације у настави*. Beograd: Институт за педагошка истраживања. Prosveta.
- Zorman, Leon (1965): *Sposobnosti za učenje*. Beograd: Rad.
- Jensen, Eric (2003): *Super – nastava. Nastavne strategije za kvalitetnu školu i uspješno učenje*. Zagreb: Educa.
- Jovanović-Ilić, Magdalena (1977): *Razvoj sposobnosti učenja*. Beograd: Институт за педагошка истраживања.

- Kols Majk, Vajt Čaz, Braun Pip (2004): *Naučite da učite*. Beograd: Kreativni centar.
- Krkljuš, Slavko (1977): *Učenje u nastavi otkrivanjem. Otkrivajuće vođenje u nastavi matematike*. Novi Sad: Radnički univerzitet „Radivoj Ćirpanov“.
- Kvintilijan, Marko Fabije (1967): *Obrazovanje govornika*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Marjanović, Aleksandra (1971): *Dečji vrtić kao otvoreni sistem*. Beograd: predškolsko dete.
- Миловановић, Бошко (2017): *Тумачење књижевног дела са хришћанском тематиком у настави књижевности*. Лепосавић: Учитељски факултет у Призрену – Лепосавићу, Универзитет у Приштини – Косовској Митровици.
- Mirkov, Snežana (1999): *Učenje učenja*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Mrmak, Ilija (1989): *Samouk*, U: *Pedagoška enciklopedija 2*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva...
- Петакoв – Вуцелја, Маја (2004): *Рецепт за успешно учење*. Београд: Драганић.
- Поткоњак, Никола (2011): *Чувајмо и поштујмо српску педагошку терминологију*.
- Радојчић, Никола (2016): *Јован Пајић*, У: *Catena mundi*, том III, Београд.
- Roeders, Paul (2003): *Interaktivna nastava: dinamika efikasnog učenja i nastave*. Beograd. Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta.
- Savićević, Dušan (2000): *Koreni i razvoj andragoških ideja*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Andragoško društvo Srbije.
- Stevanović, Borislav (1988): *Pedagoška psihologija*. Beograd: Nolit.
- Stojaković, Petar (1990): *Psihološki uslovi transfera učenja*. Sarajevo: Svjetlost.
- Томић, Милован (2014): *Активно учење*. У: *Лексикон образовних термина*. Београд: Учитељски факултет Београд.
- Требјешанин, Биљана (2014): *Учење*. У: *Лексикон образовних термина*. Београд: Учитељски факултет Београд.
- Узелац, Милан (2016): *Филозофија образовања*. Београд: Завод за уџбенике.
- Furlan, Ivo (1969): *Osnove procesa učenja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Šamić, Midhat (1977): *Kako nastaje naučno djelo*. Sarajevo: Svjetlost.

LEARNING AND DIDACTIC IMPORTANCE OF STUDY SKILLS

Summary: *During a long period of his existence man has based his course of development on perpetual curiosity and studies. Close understanding of his environment influenced his own transformation. Everything that he achieved on that road is based on learning. By a systematic learning, getting education in schools, man has separated himself as being different from all the other living beings on the Earth. Apart from the instructing pupils through certain contents, teaching has a task to enable them for self education because they would have to live in the world of new circumstances that bring fast changes around us, which have not been present before. Self- study has become as important as (school) learning. That is why, apart from learning, a need for enabling students for fast reading, critical thinking, logical conclusions, didactic importance of study skills has been a topic for many years. This issue is being dealt with in scientific conferences, school and other lectures, textbook chapters and books and monographs from the field of psychology and pedagogy (didactics). By sharpening all his senses and developing them harmoniously, together with numerous abilities, man has an opportunity to learn, not only from the books, but also from a number of other contemporary sources, as well as from the nature – an eternally open `book`.*

Key words: *pupil, learning, study skills, didactics, teaching, self-education, self-study*